

Dionisie Eclesiarhul)

Preot dr. Constantin MĂNESCU'

MISIUNEA CULTURALĂ A LUI DIONISIE ECLESJARHUL ÎN EPARHIA RÂMNICULUI

Cronicarul Dionisie Eclesiarhul este una din cele mai de seamă figuri din trecutul culturii românești. Și-a desfășurat activitatea, destul de bogată, în jurul anului 1800. Necunoscut suficient, valoarea lui nu a fost pe deplin precizată. A fost istoric, caligraf superior, pictor și miniaturist. Dionisie a scris în total circa 30 de condici de documente, 22 de pomelnice ctitoricești, un Hronograf, alte manuscrise și traduceri, precum și două cărți de ritual. A îndeplinit funcția de eclesiarh al Episcopiei Râmnicului, adică păstrător al arhivelor mănăstirești. În 1804, a ajuns eclesiarh la mitropolia din București. A murit bătrân și sărac, probabil în anul 1820.

Istoria zbućiată a poporului român este presărată cu figuri de cãrturari, care auluminat pe cei din jur, s-au aplecat asupra documentelor vechi și le-au scos la lumină și care au îndeplinit misiunea culturală în epoca în care au trăit. Unul dintre oamenii luminați ai trecutului nostru a fost și Dionisie, nãscut pe meleagurile Vãlcii, care a intrat în posteritate sub numele de Dionisie Eclesiarhul. Alexandru Piru îl încadrează în categoria ultimilor cronicari munteni de dupã 1800, considerându-l „continuatorul istoriei stolnicului Dumitrache, cãruia îi seamănã în unele privințe, dar pe care-l depășește net în talent”².

Despre Dionisie știm puține lucruri. Marele nostru istoric Nicolae Iorga îl caracterizează astfel: „lată unul cari n-a jucat un rol în viața lui și asupra cãruia nu s-au oprit cu interes sau cu invidie ochii nimãnuia. Un biet cãlugãr, al cãruia nume de familie chiar e necunoscut, și va rămânea poate astfel pentru totdeauna. Un ucenic umil al școlii de carte bisericească din episcopia Rãmnicului, un ocrotit de al lui Chesarie, marele lucrãtor pentru cultura religioasă, un om de casã al lui Filaret, succesorul acestuia, de la 1780 la 1792”³.

De unde era Dionisie Eclesiarhul? Deși mulți cercetãtori s-au aplecat asupra vieții și operei sale, din lipsa documentelor, aceștia s-au pronunțat în mod diferit asupra locului de naștere al cronicarului. A. Papiu-Ilarian, primul editor al Cronografului, spunea în 1863 (deci la numai patru decade de la moartea cronicarului), cã „Dionisie Eclesiarhu pare a fi fost de peste Olt”⁴. Deoarece un manuscris al cronografului a fost descoperit la Ioan Petrariu din satul Pietrari, situat în nordul Vãlcei, elev în clasa a VI-a a gimnaziului Sfântul Sava, s-a presupus cã Dionisie era tot din Pietrari. Pornind de la această informație, cercetãtorul Aurelian Sacerdoțeanu publica în 1935 articolul intitulat: „De unde era Dionisie Eclesiarhul?”, în care lansa presupunerea cã Dionisie ar putea fi originar din satul Pietrarii Vãlcei⁵. Așa cum observã și Mircea Muthu, Sacerdoțeanu, „aduce câteva completãri cu valoare ipoteticã”, și anume cã „este foarte posibil ca Dionisie Eclesiarhul sã fie din Pietrari, din neamul acestor preoți Pietrari, sã fi fost luat în grija sa de mic copil de cãtre Climent și, dupã retragerea lui, sã fi rămas la Episcopie, unde, sub Filaret (1780-1792) sã fi fost pus la treburile cancelãriei”. În sprijinul acestei presupunerii, Sacerdoțeanu aduce trei argumente: a) În satul Pietrari existau foarte mulți preoți; b) Majoritatea acestora purtau numele de Pietrari; c) Afirmația lui Papiu Ilarian cã manuscrisul a fost găsit în proprietatea unui Ioan Petrariu din Rãmnicu Vãlcii⁶. De aceeași părere este și Radu Constantinescu, care, prezentându-l pe Dionisie ca miniaturist și caligraf, spune cã „iscusitul

alcãtuitor de miniaturi și cuvinte împodobite a fost monahul Dionisie din Pietrarii Vãlcei”⁷.

De altã părere este Virgil Teodorescu, care afirmã urmãtoarele idei: „Se presupune cã Dionisie s-a nãscut la jumãtatea secolului al XVIII-lea pe meleagurile Gorjului sau prin apropierea Craiovei, dintr-o familie de țãrani”⁸. Vorbind despre același personaj, Ion Donat spunea textual: „Nu vom afla poate niciodatã cine se ascundea sub numele de monah pe care îl cunoaștem”⁹. Într-o notã pe aceeași paginã, același autor considera, totuși, cã – dupã limbã – Dionisie pare originar din județul Mehedinți, opinie adoptatã și de C.C. Giurescu, care susține cã Dionisie era „din pãrțile Mehedințului”¹⁰. Pentru George Cãlinescu, „Dionisie Eclesiarhul era un simplu cãlugãr din Rãmnic”¹¹. C.S. Nicolãescu-Plopșor, reeditând Cronograful, în 1934, spune în prefațã: „Dionisie Eclesiarhul era oltean de baștinã, nãscut – dupã cum aratã vorba – prin pãrțile Mehedințului”¹².

Dupã îndelungate și migãloase cercetãri, Dumitru Bãlașa, un mare istoric al județului Vãlcea, a ajuns la concluzia cã Dionisie s-a nãscut în jurul anului 1740 în satul Stoenești din județul Vãlcea, la 5-6 km. nord-est de Pietrarii episcopului Climent¹³. Același istoric afirmã: „Editorul Ilarian încercase sã identifice locul de naștere al cronicarului, dar nu a putut afla. Aceasta înseamnã cã nici Ioan Petrariu nu știa de unde era Dionisie și mai înseamnã cã nu-i era rudã. Dacă Dionisie ar fi fost rudã cu elevul Petrariu, acesta ar fi putut oferi ceva date în legãturã cu problema ce discutãm, mai ales cã de la moartea lui nu trecuserã decãt circa patruzeci de ani. Cred cã acest elev urmase o școalã la Craiova și de aci, sau chiar de la Episcopia Rãmnicului, își va fi însușit manuscrisul *Cronografului*. Deci presupunerea cã Pietrarii ar fi locul de naștere al lui Dionisie nu are nici un temei documentar”¹⁴. Împãrtășim această opinie, având în vedere și faptul cã pe teritoriul comunei Stoenești se aflã schitul Jghiabu, ctitorit de voievodul Matei Basarab la anul 1640 și refãcut de „popa Ioan Andronescu ot Cacova, popa Ioan ot Cheia, înfrumusețat și zugrãvit de pãrintele Timothei monahul și de Daniil eromonahul ot Cacova, în zilele bunului Domn Grigorie Ghica voievod, episcop fiind Neofitu, la 8 mai 1827”¹⁵. Așadar, Dionisie se va fi nãscut într-un mediu monahal, care-i va inspira cândva și lui alegerea acestui mod de viață, și totodatã un mediu cultural, unde va fi intrat în contact cu cãrți bisericești și de istorie a neamului românesc.

Nu mai puțin controversatã este data nașterii cronicarului Dionisie. Aurelian Sacerdoțeanu aratã cã evenimentele istorice de Dionisie în Cronograf sunt cele ce s-au întãmplat „în diastima vremii de la 55 de

ani încoace”, așa cum însuși cronicarul consemnează. Scăzând 55 de ani, din anul 1814, anul în care a scris „Cuvântul către iubitorii de cetire”, se obține anul 1759. Adică, Dionisie va povesti cele întâmplare de la această dată, când era la o atare vârstă. Alți cercetători au luat anul 1759, ca an probabil al nașterii cronicarului, pentru ca până la urmă să se dea sigur acest an, ca dată a nașterii cronicarului¹⁶.

Această teorie este infirmată de Părintele Dumitru Bălașa cu argumente convingătoare. Afirmția cronicarului că va istorisi ceea ce „s-a întâmplat în *diastima*¹⁷ vremii, de la 55 ani încoace, câte am auzit de la cei bătrâni și câte-mi sunt prin știință în zilele stării vieții mele” nu se referă nu la durata vieții sale personale, ci la intervalul ce intenționa să cuprindă în Cronograf. Mircea Muthu observă că George Pascu spune că Dionisie „vrea să povestească istoria Valahiei de la 55 ani încoace, adică de la 1764 la 1819”, când a redactat definitiv Cronograful și că, adică, „intenționa de a-l continua până în 1819”¹⁸. Deci 55 de ani nu reprezintă vârsta cronicarului, ci timpul ce dorea să cuprindă opera sa. Spre această concluzie ne îndreaptă afirmația lui Dionisie din 1796: „Acum ajungându-mă fireasca slăbiciune din multa scriere, într-acești 17 ani, de la ochi au scăzut vederea, de la mâini s-au împușinat vârtutea, pieptul s-au rănit înlăuntru, în picioare au intrat răceala, mâinile s-au precum și au încetat lucrul”. Strălucitul caligraf, credea că ultima condică de documente este aceea a Govorei, la care lucra. Evident că dacă s-ar fi născut în 1759 și ar fi avut numai 37 de ani în 1796, nu se putea plânge de „fireasca slăbiciune”. În continuare, părintele Dumitru Bălașa spune: „Socotesc, deci că presupunerea că Dionisie s-ar fi născut în anul 1759, cade de

la sine. Acest mare cronicar s-a născut în jurul anului 1740”¹⁹.

Tot Pr. D. Bălașa, după îndelungate cercetări, aduce un alt argument în sprijinul acestei afirmații: „În 1766, personajul de care ne ocupăm era preot văduv și venise de la episcopia Râmnicului la mănăstirea Horezu să se călugărească. Fusese îndemnat să facă această mare cotitură în viață de cărturarul român Grigorie Socoteanu, care fusese scos din scaunul de la Vâlcea pentru atitudine antifanariotă. Deci Dionisie Eclisiarhu (popa Dumitru) făcuse parte din partida românească a acestui episcop, motiv pentru care, în monahism, nu va depăși treapta de ieromonah. Tot din această a doua însemnare (făcută de „Popa Dumitru Râmnicianu” la 1767 pe un manuscris ce cuprindea *Viața lui Petru cel Mare*), reiese că popa Dumitru în 1767 era în al doilea an de noviciat, tot la Horezu, și nu se călugărise. Dacă în 1766 era preot văduv, desigur că de presupusul 1759, ca an al nașterii lui, nu mai poate fi vorba”²⁰.

Dacă atâtea taine învăluie încă marea persoană a călugărului de care ne ocupăm, câteva pomelnice coroborate, ne precizează numele părinților și fraților săi. Aceștia erau de origine modestă. Tatăl lui Dionisie se chema Alexie și se pare că murise de tânăr. Mama sa se chema Aspazia sau Aspra. După moartea lui Alexie, ea a intrat în monahism, primind numele de Anastasia. În Pomelnicul ctitoricesc al Mănăstirii Bucovăț (Craiova), scris la 1813, la fila 14 avem Pomelnicul Sfinției sale Dionisie Eclisiarhu, care este alcătuit din următoarele nume: „Alexie, Anastasia monahia, Dionisie ieromonah, Gheorghe, Constantin, Creștina și cu tot neamul lor”²¹. Ultimele trei persoane amintite aici au fost considerate frații mai mici ai lui Dionisie.

Cum s-a numit din botez cronicarul, nu știm. S-a spus că înainte de intrarea în monahism s-ar fi numit *Dumitru*. Niciun document din cele cunoscute până în prezent nu atestă aceasta. Deci și aceasta rămâne o presupunere.

Printr-o fericită întâmplare, tot Părintele Dumitru Bălașa a identificat portretul unic al lui Dionisie și al mamei sale, Anastasia monahia, aflate într-o frescă din anul 1801, în pronaosul bisericii fostului schit Mănăilești din județul Vâlcea²².

Despre educația sa, Dionisie declara el însuși la 1793: „Nu am avut vreo învățătură academi-cească sau săvârșire ritoricească la înfrumusețarea cuvintelor”, ceea ce denotă că după ce a urmat o școală bisericească de sat, a învățat la una din școlile mănăstirești. După opinia lui Al. Piru, Dionisie urmase „o școală de slovenie”²³. Astfel de școli erau destule în județul Vâlcea, pe lângă mănăstirile care erau ctitorii voievodale.

Tânărul Dumitru, înclinat spre viața de familie, s-a căsătorit și, datorită însușirilor sufletești, a ajuns preot de mir la biserica episcopiei Râmnicului, unde a fost ucenic al episcopului Grigorie Socoteanu. După ce și-a pierdut de timpuriu soția, prin deces, în 1766, preotul Dimitrie se afla la mănăstirea Horezu, unde venise să se călugărească, după îndemnul ace-luiași episcop. Aici, arhimandritul Dionisie îi dă tânărului preot, ca „încercare” în noviciat, să copieze cărți și manuscrise. Acum se croiește drumul călugărului cărturar, „care vede în cuvântul scris cel mai bun mijloc de a-și ispăși păcatele și de a se perfecționa sufletește”²⁴. În această perioadă semnează de câteva ori: „popa Dumitru de la Episcopia Râmnicului” sau „popa Dimitrie Râmnicianu”²⁵.

După cum am amintit, în perioada de noviciat de la Mănăstirea

Hurezi, Dionisie scrie prima sa carte, în 1767, pe care o semnează „popa Dumitru din Râmnic”. Nu se știe precis unde s-a călugărit. A intrat în monahism în 1769 și a primit numele de Dionisie, nume pe care îl avea și bătrânul arhimandrit de la Hurezi²⁶. De aici s-a presupus că s-a călugărit la Hurezi. Alți cercetători susțin că s-a călugărit la Tismana²⁷, după cum mărturisește el însuși, când a alcătuit Condica de documente a Mănăstirii Tismana, spunând că și-a dat „toată silința ca unul din fiii acestui sfânt lăcaș”. Alții spun că s-a călugărit la Cozia, deoarece ca tipograf la cărțile Rânduiala sfințirii bisericii și Panihidă, în 1809, semnează „Dionisie Cozianul”, iar pe o carte din biblioteca sa personală, intitulată Divanul (de Dimitrie Cantemir) are însemnarea „Din cărțile smeritului ieromonah Dionisie Cozăianul, eclisiarh Mitropoliei Valahiei”²⁸.

În 1770-1771, când Grigorie Socoteanu ajunsese în funcția de mitropolit al Țării Românești, preotul Dimitrie se călugărise și era egumen al Mănăstirii Arnota. Faptul că odată cu înlocuirea lui Grigorie Socoteanu de la Mitropolie, Dionisie era înlăturat din funcția de egumen, ne încredințează că personajul de care ne ocupăm făcea parte din partida lui Socoteanu. În 1772 iunie 5, „Dionisie ieromonah(l) din Stoenesti” depune mărturie pentru mănăstirea Arnota²⁹.

Ducându-i-se vestea de caligraf și miniaturist, la 1 februarie 1776, Dionisie se învrednicește de un rang înalt în ierarhia călugărească, fiind chemat de episcopul Filaret la Râmnic în funcția de eclisiarh, adică mai mare peste cântăreți și paracliseri, propriu-zis pentru a scrie condica episcopiei și a metoacelor ei. La Râmnic, Dionisie va găsi un mediu cultural efervescent, deoarece aici funcționa o tipografie ce va aproviziona cu cărți pe

românii din toată zona dacică.

În anul 1777, proaspăt numit în această funcție, pe când lucra la aranjarea documentelor metocurilor Episcopiei de la Râmnic, ieromonahul Dionisie scrie Pomelnicul ctitoricesc al Mănăstirii Dobrușa din județul Vâlcea, „cu cheltuiala și porunca Cuviosului între ieromonahi Kir Isaiia, igumenul aceștii sfinte Mănăstiri”³⁰. Această mănăstire era metoc al Episcopiei Râmnicului încă de la data de 23 aprilie 1590-1591, fiind restaurat de Ștefan, episcopul Râmnicului, la 5 august 1774³¹.

Este demn de reținut faptul că Filaret i-a fost lui Dionisie protector și sprijinitor încă de pe vremea când deținea rangul de arhimandrit de scaun la Mitropolia din București și pe când la Râmnic era episcop Chesarie (1773-1789 ianuarie 9). Dionisie a ajutat pe episcopul Chesarie la redactarea prefeței mineiului său, precum și la pregătirea cărților de cult ce urmau să fie tipărite între 1776 și 1792.

În timpul episcopului cărturar Chesarie, în 1779, caligraful Dionisie Eclisiarhul începe să scrie cea dintâi condică de documente a Episcopiei Râmnicului, în trei tomuri, această mare operă fiind terminată în timpul episcopului Filaret (1780 martie-1792 septembrie), adică în jurul datei de 10 iunie 1786. A fost o muncă destul de grea și migăloasă. El a aranjat documentele pe moșii, în ordine cronologică, îngrijindu-se de acest important tezaur documentar.

În timpul războiului turco-austriac din 1788-1791, împreună cu Naum Râmnicianu, Dionisie îl însoțește pe episcopul Filaret al Râmnicului în pribegia pricinuită de ocuparea Țării Românești de austrieci. Atunci el a văzut, la Mehadia, „țărnișurile dealurilor, ce sunt de singură peatră goală, vânăta-neagră, colțuroasă”, Caransebeșul

„oraș mare, slăvit, cam între dealuri”, Lugojul, „oraș mare, cu mulțime de lăcuitori bogăți, neguțători, ca la patru sau cinci mii de case”, Temisvarul (Timișoara), cu cele cinci cișmele ale sale, ale căror „urloae” le admiră. Dionisie știa că râul Timiș merge din Timișoara „drept pe ochian” până la Dunăre, la cetatea Petro Varodin, unde se află și orașul sârbesc Sabați (Sabac), „cu mulțime de case, foarte frumoase, unde acolo sosesc șeicile și luntrile cele mari ce vin pe Dunăre de la Viena și de la Pesta cu mărfuri felii de felii, încă și buți cu vin roșu de la Buda, și le îndreptează pe acel canal sau șanț, de vin tot pe apă până la zidurile cetății Temișoarei, fiindcă sunt la Buda multe vii, și aduc și rachiu, spirt aduc, și vasă de pământ, de cele bune, din Viena: vin oale, urcioare, cratițe”. Se pare că în această călătorie, care i-a lăsat în minte urme neșterse, a ajuns și pe la Buda, fiindcă spune că a văzut cu ochii lui „palaturile lui Mateiaș Craiul, minunate ziduri, pe lângă apa Dunării în lung, înalte, cu ferestre trei rânduri, în sus, spre Dunăre”³². Amintirea acestei călătorii este evocată de Dionisie în Hronograful său.

Luptele între cei doi beligeranți (Austria și Turcia) se continuă pe Dunăre în 1790 și se încheie cu un armistițiu la 19 septembrie. Pacea din 1791 august 4, fufără rezultatul scontat de episcopul Filaret. Dionisie s-a întors la Râmnic înaintea păcii de la Șiștov. De la 1795 semnează ca biv-eclisiarh.

După ce, sub Filaret, Dionisie îndeplinise funcția de eclisiarh al Episcopiei Râmnicului, vine la cârma acestei instituții Nectarie, un om străin de neam, poate aromân, dar mai mult grec. Sub acesta, „Dionisie era neglijat cu totul. Se pare chiar că între cronicarul Dionisie și episcopul Nectarie sau oamenii săi ar fi fost oarecare

neînțelegeri. Totuși, datorită deosebitelor sale însușiri, în ceea ce privește caligrafia, precum și datorită calităților sale de istoriograf, cronicarul Dionisie este atras în centrul cultural și religios al Țării Românești, în București³³.

În 1804, ajunge eclesiarh la Mitropolia din București. Aici organizează o școală de caligrafi și arhivari, scriind cele mai frumoase condici, în care copiază fonduri impresionante de documente istorice. Rămâne la București până la începutul anului 1813; când episcopul Râmnicului, Nectarie, ajunge mitropolit, Dionisie este înlăturat din funcția de eclesiarh mitropolitan și silit să se retragă la Craiova, unde își continuă munca de traducător de documente, caligraf și dascăl³⁴.

La 16 mai 1812 se încheie pacea de la București. Veniseră zile de liniște pentru țară. Dionisie ar fi putut să culeagă roadele activității depuse timp de opt ani la București. Dar aceeași figură nefastă îl urmărește. În același an, 1812 decembrie 16, divanul țării a ales mitropolit pe odiosul Nectarie, episcopul Râmnicului. Dionisie Eclesiarhul este nevoit să părăsească eparhia mitropolitană și se retrage din nou în Oltenia. În 1813 iunie 20, scrie un act de vânzare către Mănăstirea Bucovăț (Dolj) și semnează „*Dionisie Eclesiarhul dascăl slavonesc*”³⁵. Acest lucru ne face să înțelegem că ținea lecții de istorie la una din școlile Craiovei. Personajul de care ne ocupăm cunoștea mai multe limbi (în primul rând limba slavonă a documentelor, apoi avea cunoștințe sumare de rusă, greacă și, probabil, turcă), istorie, destulă geografie, astronomie, toponimie, aritmetică etc., era – putem spune – pentru vremea lui un învățat. În timp ce se afla la Craiova, în perioada 1814-1816, Dionisie își scrie *Hronograful* său. Este posibil

ca această operă istorică să fie o înmănunchere a lecțiilor de istorie ținute la școala clericală din București și apoi la cea din Craiova. D. Popovici scrie că Dionisie, „vestit prin calitățile lui de caligraf și prin cunoștințele de limbă slavă și-a petrecut viața traducând acte, scriind condici mănăstirești și dând lecții de slavonește”³⁶.

Din 1819, toată munca lui Dionisie de caligraf și tălmăcitor de documente slavonești nu-l mai ajută să trăiască, iar puterile i-au scăzut de tot. În același an, harnicul cronicar scria în proimionul condicii paharnicului Constantin Almăjeanu: „Am îmbătrânit într-aceste lucruri cu condeiu în mână. Și măcar că fireasca mea putere a slăbit în starea ce-am ajuns, după zisa proorocului David, și nu am fi poftit această îngreuiare, dar ce am vrut a face împotriva înțeleptului dascăl care cu dogmă scrie și poruncește, că cel ce lucrează să mănânce, iar cel ce nu lucrează să nu mănânce... și nevrând m-au înduplecat pentru firească trebuință și am primit, nevoindu-mă, cu luare-aminte, de le-am scris pre toate și le-am făcut condică precum se vede”³⁷.

Starea sa de slăbiciune era însă mai veche; în condica mănăstirii Bucovăț, scrisă „la leat 1813 Decembrie 5 de Dionisie Eclesiarhul, Dascăl Slovenesc”, acesta declara: „Deci măcar că m-am apărat, fiind cu totul slăbănog atât de bătrânețe, cât mai mult din multa nevoie a scrierii, dar pentru dragostea sfântului hram și a Sfinții Sale m-am plecat ascultării, nu pentru câștig, în starea ce mă aflu să nu fie, ci dragostea cea duhovnicească cu duhul m-au aplecat a pune osteneală prin dureri spre a avea și această mănăstire odor de mare folos”. El suferea de o boală de piept și probabil și de reumatism, deoarece pentru el condeiu era „în mână ca

un șarpe veninat, dându-mi junghiuri adesea”³⁸.

În anul 1820, Dionisie cerea „prea cinstului biv vel postelnic” al orașului Craiova un ajutor din cutia milosteniei: „Cu smerit și plecat răvaș, jăluiesc înțălăpciunii și bunătății dumitali că mai astă primăvară am fost jăluit mării sale prealuminatului domnului nostru că, aflându-mă euom bătrân, preot bisericesc aici în orașul politii Craiovei, unde este scaunul mării sale cu prea cinstit divan, cu știință de dascăl slovenesc, și fiindcă, după întâmplări, de multe ori este trebuință a face plirofonie la judecător, prin tălmăcirea hrisoavelor slovenesti ale răposaților domni celor din vechime, ce le aduc jăluitori, realile mării sale, la cinstit divan, aflându-și dreptatea, prin înțălegearea tălmăcirii”³⁹.

În această jalbă, bătrânul călugăr arăta că a cerut „mării sale, ca să să milostivească, spre a fi și eu împărțășit din cutia milostivirii, cu oareșcare ajutor bătrânețelor mele, după orânduiala dascălilor domnești”, cerând acum un ajutor „sau de la mănăstiri dimprejur (din apropierea Craiovei – n.n.), că am slujit și mănăstirilor, nu numai Sadovi, ci și Jitianului și Căluului și Bucovățului, și celorlalte toate dincoaci de Olt, tălmăcindu-le hrisoavele și scrisorile și condicile”⁴⁰.

La 22 Iulie 1820, Departamentul de patru trimite „către Divanul Craiovei”, prin „Hristodor serdar și Ioan Ghimpețeanu pitar” jalba pentru ajutorul cerut de Dionisie Eclesiarhul, dând dispoziții „să să cerceteze de cătră dumnealui spătar și, de va fi trebuincios, să i se facă ajutor de aici, precum se va găsi cu cale de cătră dumnealui și de cătră dumnealor boeri divaniți, orânduindu-să și taina de la vre o mănăstire, ca unul ce se află călugăr”⁴¹. Se pare că Dionisie Eclesiarhul a murit după această dată.

Opera lui Dionisie Eclesiarhul îl prezintă pe autor într-o întreită ipostază: istoric, pictor și miniaturist și caligraf superior. Pe acestea le vom analiza pe rând.

1. Istoric. Lucrarea principală care l-a trecut în rândul cronicarilor este intitulată Hronograf (1764-1815). Părintele Dumitru Bălașa nu este de acord cu titlul Cronograful Țerei Românești care s-a dat acestei lucrări, deoarece opera are capitole care nu privesc deloc, sau privesc numai tangențial Țara Românească⁴².

Începutul cronicii nu este precizat ca dată. În „Cuvânt către iubitorii de cetire”, Dionisie menționează că va istorisi „de această patrie a Valahiei, ce i s-au întâmplat în diastima vremii de la 55 de ani încoace, câte am auzit de la cei bătrâni și câte îmi sunt în știință, în zilele stării vieții mele”⁴³.

Ultimele evenimente povestite, care marchează sfârșitul Hronografului, se petrec în septembrie-decembrie 1815: „într-acest an pe la septembrie 1815”, sârbii s-au împăcat cu Poarta⁴⁴, sau plecarea aianului din Craiova: „Un an au petrecut turcii în oraș și acolo la margine, apoi s-au milostivit împăratul de au ertat pe acel haian Regept al cetății Ostrovului și s-au făcut pace. Și s-au rădicat haiianu din Craiova cu oastea ce au avut-o și au rămas orașu în liniște, la Dechembrie 22 au plecat”⁴⁵. Este greu de spus însă dacă sfârșitul Hronografului a fost scris la această dată.

Studiind fazele procesului de redactare, Gorge Pascu conchide că „hronograful se prezintă ca o scriere compusă în 1814 și trecută pe curat în 1820, când i s-au intercalat pasaje scrise între 1814-1815”. Întâia redactare a lucrării ar data din prima jumătate a lui 1814 și ar cuprinde relatarea evenimentelor dintre 1775-1808 și 1808-1812, în timp ce redactarea a doua, despre

Napoleon și despre istoria sârbilor, ar aparține celei de-a doua jumătăți a aceluiași an. „Această a doua redactare – scrie Gorge Pascu – definitivă, a fost scrisă în 1820, căci în a doua prefață a Hronografului, Dionisie zice că vrea să povestească istoria Valahiei de la 55 de ani încoace, adică de la 1765 la 1819. Ajuns cu povestirea la 22 Decembrie 1815, Dionisie a redactat definitiv hronograful de la început până la 22 Decembrie 1815, desigur cu intenția de a-l continua până la 1819, dar probabil moartea l-a surprins înainte de a-și fi putut realiza planul”⁴⁶.

Utilizând studiul lui Gorge Pascu, C.S. Nicolăescu-Plopșor, în „Prefață la Cronograful Țării Rumânești”, adoptă o concluzie similară: „Cronograful a fost scris de Dionisie la Craiova, cu începere de la anul 1814 și a lucrat la el până la săvârșitul, adică prin preajma anului 1820”⁴⁷.

Alte lucrări au comentat același text al cronicii și, scăzând 55 de ani din 1814, au obținut anul 1759, an care până la urmă a fost socotit greșit, ca dată a nașterii lui Dionisie. Diastima (cuprinsul) vremii, „de la 55 de ani încoace”, arată faptul că Dionisie a avut intenția de a relata evenimentele de la 1764 până la 1819, dar moartea l-a surprins, așa cum arăta și Gorge Pascu, nu și-a mai putut îndeplini această dorință.

Valoarea Hronografului nu stă în informația scrisă (considerată de unii specialiști ca fiind de mâna a doua), ci în faptul că, așa cum el însuși mărturisea, Dionisie povestește „câte am auzit de la cei bătrâni și câte îmi sunt în știință în zilele stării vieții mele”, adică evenimente la care a fost el însuși martor. Încă înainte de alcătuirea Hronografului, eclesiarhul își nota diverse evenimente pe care le trăia. De pildă, la 5 noiembrie 1788, aflat

la Mănăstirea Hurezi, Dionisie nota: „ocoliți fiind și împrejurați de cumpliți voluntiri nemțești, cu foc cumplit ne-au ars toate zidirile, bucațele și altele ale mănăstirii dinprejur”. Mai departe, discutând data declanșării războiului respectiv, declară că „războiul s-au început... la anul 1787, octombrie (iar unii zic că au fost începerea războiului la august 1)”⁴⁸. Aceasta dovedește că Dionisie scria după amintiri și că își controla exactitatea acestora cu știrile cunoscute contemporanilor săi. Așa se explică unele inexactități de date ce se întâlnesc în Hronograf (în cazul de mai sus, războiul ruso-turc a izbucnit la 24 august 1787).

Care a fost motivul principal care l-a determinat pe Dionisie să alcătuiască acest Hronograf? Mai întâi, a luat „știință mai luminat din Cronografurile țerei acesteia; găsit-am în cele vechi scriind pentru Domnii țerii cari au fost după vremi, unul după altul, de la descălecarea celui dintâi Domn Radu vovod, ce i-au zis Negru Vodă, până la Domnul Alexandru Scarlat Ghica vovod, la leatul 7276 (=1768)”. „Iar de atunci încoace n-am putut găsi în scris cum s-au urmat și care după care domnu au fost stăpânitores țării aceștia și ce s-au întâmplat, au bine, au rău, într-această țară în domniia lor”⁴⁹. Acesta este motivul pentru care Dionisie alcătuieste Hronograful său. Opera lui Dionisie izvorăște din „râvnă” sa față de „această patrie a Valahiei”, considerând că este „cu dulceață oareșcum a povesti cinevaș de patriia sa și a istorisi de ceale ce s-au întâmplat neamului său, atât din anii trecuți, cât și în diastima vremii vieții sale”⁵⁰. Ca și Miron Costin sau Dimitrie Cantemir, Dionisie se dovedește deci un patriot care nu vrea ca trecutul țării sale să rămână în uitare.

Chiar dacă spune că a găsit

istoria țării scrisă până la anul 1768, și că „de atunci încoace nimeni nu a mai scris”, Dionisie începe cu anul 1764, și anume cu domnia lui Alexandru Ipsilanti voievod (15 septembrie 1774-4 ianuarie 1782). Dar înainte de domnia acestuia se amintește de războiul turco-polon de la „leatul 1764”, când s-a făcut „turburare în țara Panoniei, între șlahții cei mari, adică între boierii cei mari ai Țării Leșești”, și ruși (numiți „muscali”), război în care polonii au cerut sprijinul Porții⁵¹.

În această introducere, referitoare la perioada 1764-1768, Dionisie reia povestirea războiului terminat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi de la 10/21 iulie 1774, foarte apropiat de cronica stolnicului Dumitrache și Istoria Bucureștilor săracii, cu răscoala stupoilor polcovnicului Ilie, înarmați cu „chiloame, lănci, giumege și cu câte o pușcă ruginită, și la altul fără oțele, la altul câte un pistol ca un picior de porc la brâu”, amintind în treacăt de încercarea lui Manuil (Giani) Roset de a lua domnia în 1770 și fuga lui „numai cu fesu-n cap”, de trista soartă a Lehie (Poloniei), „cioplită și bărdută” în 1772, de alegerea în 1774, după încheierea păcii, a vornicului Ștefan Pârșcoveanu ca domnitor, neconfirmarea lui de turci și numirea în scaun „prin multă dare de sumă de pungi cu bani” a lui Alexandru Ipsilanti.

Continuă cu Nicolae vodă Caragea, care „au venit domnu țării la leatul 1781, trimis de la Poartă, de împăratul turcescu, cu cucă împărătească, cu caftan și cu tuiu, după obiceiul Porții”⁵². Datele oferite de Dionisie sunt imprecise, pentru că, în realitate, Alexandru Ipsilanti a fost mazilit în ianuarie 1782, după cum rezultă din următoarea însemnare: „Ghenarie 12, 1782, miercuri seara, s-au mazilit Alexandru vodă (Ipsilanti); și

au îmbrăcat caftan Nicolae vodă Caragea, dragoman fiind, de la Ghenarie 6”⁵³. Dintr-o altă însemnare rezultă că Nicolae Caragea „au îmbrăcat caftan dă domnie” la 7 ianuarie⁵⁴. „Și intrând în București, spune Dionisie, cu pompă mare și cu halaiu și șazănd în scaunul domnescu, venit-au toată boierimea de i s-au închinat și și-au sărutat mâna”. Precizarea datei acestui moment o avem într-o însemnare contemporană: „Aprilie 3 dni, 1782, în Duminica Thomii, au intrat în scaunul Bucureștilor domn nou, măriia sa Nicolae Constandin Caragea voevod, domnind până la iulie 1783”⁵⁵.

Hronograful lui Dionisie continuă cu „domnia Mării Sale Mihai Șuțul voevod I Gospodar”: „Acest domnu, fiind om bătrân, au stăpânit și au domnit cu liniște țara patru ani și i-au venit mazilie de la Țarigrad și s-au rădicat din București cu pace. Eftinătate tot era la toate”⁵⁶. Și de această dată informațiile nu prea corespund realității, pentru că, de fapt, Mihai Șuțul a domnit mai puțin de 3 ani, după cum rezultă din următoarea însemnare: „La 1783 septembrie 1, au intrat în scaun domnesc măriia sa Mihai Șuțul voevod, domnind până la aprilie 1786”⁵⁷.

Urmează domnia lui Nicolae Mavrogheni voevod, pe care cronicarul o extinde cu detalii pitorești. Mavrogheni era „un om înalt, uscățiv la obraz și strașnic” și mergea pe la casele domnești, „având după dânsul doi gelați înbrăcați în cămăși de zale”. Ieșea ziua și noaptea „pre ulițe și prin curțile boerești, uneori diptil, alteori de față, când călare, când pe jos, cu doi-trei arnăuți după el, cercând care cum să află pe la casele lor”⁵⁸. Dionisie redă detalii despre Nicolae Mavrogheni aflate într-o Cronică anonimă, pe care cronicarul nostru a cunoscut-o, și anume:

„Șădea cu ochii stâlpiți,
Uitându-se pe uliți,
Stăruia în zi și-n noapte
Cu grijă și groază foarte
Că n-avea preget nimică,
Umblând tot în tiptilică,
Uneori galaonește,
Alteori călugărește,
Mai de multe ori turcește”.

Uneori, Mavrogheni vodă „să înbrăca în haine popești, alteori să îmbrăca cu rasă și potcapet, călugărește, și mergea pe la beserici de cerca cum slujesc preoții și pe ce vreme săvârșesc slujba”. Pe furi îi spânzura în uliță de o prăjină, în furci; „și-i lăsa de sta spânzurați câte o zi, apoi îi lua de-i scoțea țiganii afară și îi îngropa; și se făcea mare frică tuturor”⁵⁹. Era „cumplit” mai ales cu boierii și, ca să repare casele domnești, fixase o satară (o dare excepțională, în afara celor obișnuite) de 5 până la 60 de pungi de bani, după rang, de la neguțător până la mitropolit. Știrea dată de Dionisie este confirmată de „Gazetta Universale” nr. 85 din martie 1788, unde se spune că Mavrogheni cerea episcopului de Râmnic 50 de pungi de bani; întrucât acesta nu dorea să le dea, domnul l-a sigilat în casă până va plăti suma⁶⁰. Pe vremea războiului ruso-turc început în 1787, Mavrogheni a fost seraschierul unei oști de 100.000 de soldați.

Tare în politica externă, Dionisie dă, aici și în alte ocazii, cauzele care, după el, au declanșat „răzmeriță”, adică războiul ruso-turc, la 24 august 1787. Luând în stăpânire „Crâmul tătarăsc” (Crimeea), împărăteasa Ecaterina a II-a a invitat la încoronarea ei ca împărăteasă a acestui ținut, la Cherson (Kersones), pe toți craii Apusului și Orientului. Toți au venit, cum le și ședea bine, cu plocoane, afară de sultanul Abdul Hamid I, care, „crezându-se mai mare ca oricine”, a trimis doar „reisefendi”, tot cu plocon, însă

cu șiretenie, „oareșicum ca cum nu ar ști”. Împărăteasa, jignită, n-a acceptat musafirul la sindrofie și l-a întors, rușinat”, înapoi. Sultanul s-a înfuriat și, chemând vizirul și pe „căpitan pașa”, le-a poruncit să se pregătească de război. Ordinul a fost primit pe loc și căpitan-pașa s-a lăudat înaintea sultanului că „va prinde pe împărăteasa Ecaterina și o va aduce vie la împăratul și va lua Crâmul”⁶¹. Istoricii afirmă că în realitate nu este vorba de o astfel de încoronare a Ecaterinei în Crimeea. I. Văcărescu afirmă că motivul declarării războiului a fost refuzul Rusiei de a părăsi Crimeea la cerea Porții⁶².

În mentalitatea naivă a cronicarului atotștiutor, războiul ruso-turc, în care au intrat și austriecii (la 9 februarie 1788 Austria, aliata Rusiei, a declarat război Porții), s-a desfășurat într-un chip miraculos. Rușii, văzând că sunt copleșiți de numărul cel mare al turcilor, au scos „secreturile”, tunurile mari cât o bute, trase de câte 40 de boi. Tunurile, ne explică Dionisie, sunt încărcate cu un săculeț de barut (praf explozibil) și umplute cu tot felul de ghiulele, întregi și sparte, schije și potcoave de cai tocite (așadar șrapnele); cât despre secreturi, acestea, încărcate cu „otrăvuri foarte iuți și scumpe foarte de pe la spițeriile împărătești de la Hindia, Franția, Englitera”, amestecate „cu provuri iuți, și de alte materii veninoase” și transformate în barut, fac trăsnet mare și scot fum persistent, care ucide și oamenii, și dobitoacele. Dionisie auzise că tunarii de la secreturi sunt legați la gură și la nas sau bagă capul în niște „bășici de sticlă cristal” încheiate cu meșteșugla gât. Mai aflase și de tunurile încărcate cu barut și smoală care dă foc oamenilor și provoacă panică mai ales printre cai (bombe incendiare)⁶³.

Dionisie ne mai prezintă în

Hronograful său domnia lui Gheorghe Hangerliu, consemnează jafurile lui Pasvantoglu, care au produs mult rău locuitorilor Țării Românești, precum și a doua domnie a lui Alexandru Moruzi voievod. Scrie războiul lui Napoleon Bonaparte, amintește de moartea lui Ipsilant, povestește ceva despre al doilea război al muscalilor cu „franțuzii” și *Piramida* zidită de ruși (după o carte tipărită la Moscova)⁶⁴.

Războiul ruso-turc dintre 1806-1812 este narat cu mari digresiuni, dar prezintă amănunte de istorie internă care nu sunt de disprețuit. Așa sunt, de exemplu, detaliile despre oastea lui Constantin Ipsilanti, compusă din cazaci înarmați cu mazdrace, purtându-i numele pe pantelire și pecetea pe piept, pedestrași, panduri, dragoni cu stema Moldovei pe coifuri, români, greci, sârbi, arnăuți, nemți și unguri.

Povestirea lui Dionisie Eclesiarhul, naivă așa cum este, pe alocurea este naivă și captivantă și, cu toate că ea este scrisă la începutul secolului al XIX-lea, ne amintește cronicile noastre vechi. Darul de povestitor și evocator al acestui monah se aseamănă cu acela al lui Neculce. Călugărul nu are filosofia, demnitatea și pătrunderea psihologică a cronicarului moldovean, dar are ca și el haz, volubilitate în expunere, farmecul stilului oral prevestind pe Caragiale, după cum oralitatea lui Neculce prevestea pe Creangă⁶⁵.

George Călinescu ne spune că în această cronică naivă, însă cu atât mai gustoasă, asupra evenimentelor până în domnia lui Caragea (1814), se află o întâmplare de mare comedie, care a atras atenția lui Caragiale. Este vorba de întâmplarea cu Căpitan-pașa, căruia i s-a năzărit la București să cheltuiască cu jupănesele și care e înșelat de boieri cu „mueri podărese”

prezentate de vel-postelnic: „eată aceasta e Brâncoveanca, aceasta e Goleasca, aceasta e Corneasca, aceasta e cutare, și aceasta e cutare Filipeasca”. Precursor al lui Conu Leonida și al lui Nae Ipingsescu, Dionisie e tare în „politica externă”. El ne vorbește de „rumânia” (serbia) Franței, de Bonaparte cum „au intrat cum am zâce pe subt pielea tuturor miniștrilor și a tuturor boierilor mari ai Franței”, de „Spanioru”, de „craiul Portucalii”, de Constandin, fratele țarului Alexandru, care i-a zis lui Napoleon: „poftim să mergem la frate-miu împăratul la Petersburg, să facem pace”⁶⁶.

2. Pictor și miniaturist

Părintele Dumitru Bălașa ne arată că Dionisie a scris în total circa 30 condici de documente și 22 de pomelnice ctitoricești. Munca de migală îl modelează pe viitorul artist al miniaturilor culte. Transcriind și traducând aceste condici și pomelnice, el își aduce contribuția și din punct de vedere artistic, prin realizarea cadrului cu elemente ornamentale. Partea creației artistice care-l exprimă cel mai bine pe miniaturistul Dionisie este, fără doar și poate, împodobirea literei. Aceasta întrucât eclesiarhul nostru era în primul rând și mai presus de toate un alcătuitor de slove, iar nu un „zugrav de subțire”, cum li se zicea pictorilor atunci. Există în viața lui o etapă de căutări, de cunoaștere a diverselor școli de pictură existente în vremea sa, fapt care a contribuit din plin la însușirea culturii feudale, la formarea lui. În focarul de cultură de la Episcopia Râmnicului își desăvârșește ucenicia, devenind stăpân pe măiestria scrisului caligrafic, a mânării culorilor, cu ajutorul cărora va realiza, în anii următori, ornamente care prin varietate, linie și culoare au dus maniaturistica românească pe o treaptă superioară⁶⁷.

Din momentul când începe să lucreze, Dionisie va fi permanent solicitat, am putea spune reven- dicat, de mănăstirile bogate, intere- sate să aibă condici realizate de valorosul călugăr. Măiestria lui se manifestă din plin atunci când, ajungând la maturitate artistică, va primi și va realiza pentru o serie de mănăstiri și diferiți boieri lucrări importante la care, pe lângă textul frumos caligrafiat, Dionisie Eclesiarhul a adăugat cu dărnicie foi de titlu, frontispicii, finaluri de documente, vignete și inițiale de o mare varietate compozițională și coloristică.

Era în obiceiul lui Dionisie ca la condica sau pomelnicul ctitoricesc al fiecărei biserici, mănăstiri sau schit, să deseneze în acuarelă biserica, schitul sau mănăstirea, precum și patronul unei asemenea instituții. Avem de la el multe tablouri lucrate în cerneală neagră, roșie și acuarele, cu care și-a ilustrat lucrările. Chenare, frontoane, îngerași, titluri și chiar inițiale de para- grafe sunt ornate cu multă migală. El cultivă arta decorativă, în mod deosebit miniatura. Transcriind și scriind pomelnice ctitoricești, face din această muncă, ce ar părea fără interes, o mică cronică, artistic decorată. La fiecare filă, și de multe ori pe ambele pagini are un chenar nou, care nu se repetă în cuprinsul aceluiași volum. Din natură alege ca decor, îndeosebi firul de in înflorit și vița de vie cu struguri⁶⁸.

Litera de rând este de regulă sobră, în tuș negru, fiind așternută în șiruri rare și citețe. Pe acest fond, inițiala cu roșu de miniu sau poli- cromă iese puternic în evidență. Uneori însă gustul baroc al vea- cului precedent își mai face loc încă, precum în Condica Tismanei, începută în 1787, unde întâmpinăm pe unele file flori roșii, vesele, și ornamente neașteptate chiar în cuprinsul hrisovului prescri-

procedeu decorativ reluat spora- dic și în anii când copia condicile Cotrocenilor⁶⁹. Îndeobște orna- mentul ales pentru inițiala hriso- vului reprodus și iscălitura dom- nească este cel sugerat de însuși originalul copiat ori tradus. Abundă de aceea literele în tuș negru, sau roșu, năpădite de o vegetație efer- vescentă, dar stilizată ori, măcar, simplificată, sugerând eflorescențe de trifoi și volbură, colorate cu fan- tezie în acuarelă. Asemenea orna- mente inițiale, curente în hrisoa- vele de pe la 1630-1660, dar întâl- nite și la alți miniaturisti ai veacu- lui următor, ca Petrache Giurca Râmniceanu, în Condica mănăstirii Dintr-un lemn, la 1781, reprezintă totuși numai o moștenire⁷⁰.

Unul dintre tipurile de orna- mente florale preferate de Dionisie este cel moștenit de la scribii can- celariei voievodului Constantin Brâncoveanu⁷¹, al lalelei veștede, de inspirație orientală, prefăcută la eclesiarh într-un iris ori deditețel, tăiat de-a curmezișul ori, dimpo- trivă, profilat într-o secțiune lon- gitudinală ce ne arată planta sub toate chipurile ei, cu toate părți- le-i componente. De asemenea, întâlnim maci, care seamănă mai curând cu niște margarete sălba- tice monstruos înflorite, presate într-o perspectivă concavă și colo- rate neverosimil în verde olive și ultra marin. Al treilea tip specific decorației florale la Dionisie este un incredibil trandafir albastru, un albastru de Prusia intens, cu frunze de un verde ca buratecul. De data aceasta avem de a face mai puțin cu modele de miniaturist și mai mult cu un fel de fantezie rurală, plină de voie bună, nepăsătoare față de verosimilul cromatic și dornică să desfete ochiul cu orice preț⁷².

Dionisie este autorul a două portrete care, numai ele, ar fi dea- juns pentru a-l socoti un adevărat

artist, plin de originalitate. Primul este cel al egumenului Paisie, de la Sadova, Govora și Arnota, exe- cutat în 1804. Starețul este zugră- vit cu șalvari și iminei, îmbrăcat într-o rantie (haină lungă și largă) castanie acoperită de o rasă de șiac cafeniu, aproape negru, căptușit cu mătase albastră; pe cap poartă comănac negru, cu vâlul călugă- resc, iar în mână ține o cruce de aur și o carte cu ferecătură. Chipul său este cel pe care ni-l arată tot în trois quarts și dipticul din Pomelnicul Govorei: față spânatecă, prelungă, barba sivă și rară, mai mult bălaie decât sură, ochii pătrunzători, nasul lung și ascuțit. Învolverarea veșmintelor și a vâlului ne face să ghicim că artistul a vrut să-l înfăți- șeze într-o mișcare avântată, mai mult sugerată, însă, decât reali- zată, întrucât papucii se reazemă cu minți pe fondul alb al paginii⁷³.

Celălalt portret este al mitropo- litului Dositei Filitis și a fost zugră- vit în 1805 pe *Condica arhierescă a Ungrovlahiei*⁷⁴. Ierarhul este dese- nat cu vigoare realistă și un umo- ristic semn de observație, din față, gras și pântecos, cu barba răsfirată peste pectoralul arhieresc, ținând în mâna stângă o cârjă cu înseme- nele rangului său, iar cu dreapta binecuvântând. Ornamentele sac- cosului numai, pictate în oranj, brun și ocru, aduc oarecare învio- rare, restul fiind colorat în tonuri negre și cenușii, oarecum sum- bre, ceea ce pare a fi și îndemnat pe artist să adauge în chenar flori vesele roșii.

Dionisie Eclesiarhul a realizat în paginile condicilor pe care le-a scris numeroase și variate repre- zentări ale stemelor și sigiliilor, inspirate din documentele pe care le-a avut la dispoziție. Azi aceste amănunte conjugate cu alte surse de informații oferă posibilitatea cunoașterii unor variate aspecte de epocă. Prin activitatea desfășurată,

prin posibilitatea sa, Dionisie Eclesiarhul a contribuit la salvarea efectivă a unui mare număr de documente, cărora le-a asigurat conservarea pe mai departe, așa cum spunea în postfața condicii mănăstirii Sadova în 1792: „... iar hrisoavele și cărțile, ca o temelie, să fie nemișcate și păzite foarte cu luare aminte...”⁷⁵.

3. *Caligraf superior*

Grafia lui Dionisie este de o finețe rar întâlnită. Literele lui întrec în precizie tiparul. Ceva mai mult, tiparul nu se poate compara cu limpezimea, claritatea și silueta literelor lui Dionisie. Scrisul lui, când imită tiparul, întruchipează o eleganță neîntrecută. Cerneala cu care lucrează este vegetală, de obicei neagră și roșie. Titlurile sunt scrise complet cu roșu, încadrate în frontispicii diferite colorate. Tot cu roșu sunt scrise notițele și diferitele lămuriri ce le dă despre unele personaje.

Talentul caligraf al lui Dionisie Eclesiarhul este oglindit în manuscrisele sale. Astfel, în pomelnicul „Sântului Schit care iaște zidit în muntele ce se cheamă Eleon”, de lângă mănăstirea Bistrița din județul Vâlcea, scrierea este cea chirilică, parte cursivă, parte imitația tiparului. Cerneala este cea neagră peste tot, afară de titlurile pomelnicelor, a literelor capitale și a notițelor, care este roșie. Este scris de Dionisie Eclesiarhul în anul 1800 și conține 41 de file. Hârtia este subțire, albă și riglată, iar ca marcă a fabricii are un „*cap de om sau hiară cu creastă*”⁷⁶.

Un alt manuscris al lui Dionisie Eclesiarhul este pomelnicul „sfintei dumnezeiești biserici a satului Urșani din județul Vâlci”, scris de „Dionisie Eclesiarhu Episcopii Râmnicului, Fevruar 10, la leat 1804”. Acest manuscris a fost în posesia lui Constantin Mateescu, profesor în Râmnicu Vâlcea, și a ajuns în posesia părintelui Daniel Preoteasa, paroh la Biserica „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” din Brezoi, care l-a donat, din colecția sa personală, Bisericii din Urșani, al cărei paroh este părintele Constantin Mănescu, autorul acestui articol. Actul de donație s-a făcut cu ocazia comemorării omului politic și de stat I. Gh. Duca, la 83 de ani de la asasinarea sa, în prezența domnului prof. Dr. Florin Epure, directorul Direcției Județene pentru Cultură Vâlcea, în ziua de 29 Decembrie 2016.

Pomelnicul acesta este un text în formă de carte, având mărimea 20X15 cm., conținând 14 file, dintre care una albă. Hârtia manuscrisului este albă-verzuie și subțire. Textul este legat solid în piele neagră, având în față o cruce din flori de poleială pe ambele scoarțe, făcute tot din flori poleite de legător.

Introducerea pomelnicului este scrisă cu litere chirilice cursive, iar numele din pomelnic sunt scrise cu litere frumoase imitând tiparul. Cerneala peste tot este neagră, afară de literele capitale la numele din

pomelnice, la titlurile pomelnicelor și la unele notițe, care sunt scrise cu roșu.

Introducerea este scrisă pe întreaga filă 1 și pe recto filei 2. Pe verso al filei doi este o acuarelă reprezentând „Intrarea în Biserică a Sfintei Fecioare (Vovedenia Bogorodțai). Pe filele 3,4 și 5 este scrisă „rânduiala pomenirii ce se face la proscomidie”. Titlul acestui pomelnic este scris cu roșu și încadrat într-o vigneta, ce reprezintă o fâșie de hârtie ținută de doi îngeri îngenunchiați⁷⁷.

Pomelnicul „sfintei dumnezeiești biserici a satului Urșani din județul Vâlci”, alături de celelalte pomelnice ctitoricești scrise de Dionisie Eclesiarhul au o adevărată valoare documentară atât pentru istorie, cât și pentru lingvistică. Ele păstrează și transmit pe mai departe date asupra lăcașurilor de cult, asupra ctitorilor și binefăcătorilor mari și mici, asupra conducătorilor obștei locale, ori ai țării. Dezvăluie, de asemenea aspecte sociale, modul de organizare al obștii, ori al vremii respective, mișcări ale populației, nivelul și posibilitățile de înfăptuire ale acesteia, constituind și o sursă prețioasă pentru onomastică.

Prin realizarea condicilor de documente și a pomelnicelor ctitoricești, importante surse de informare istorică pentru cercetători, precum și a Hronografului, Dionisie a desfășurat o bogată activitate literară cu caracter religios și s-a străduit să lase generațiilor viitoare grăitoare mărturii despre trecutul zbuciumat al poporului.

Pe Dionisie Eclesiarhul, pentru întreaga sa activitate desfășurată pe parcursul întregii sale vieți, îl putem așeza în ierarhia valorilor noastre culturale, apreciat fiind, în mare măsură de către marii critici și istorici literari români.

THE CULTURAL MISSION OF DIONISIE THE ECCLESIArch IN THE RÂMNIC EPARCHY

Abstract: The chronicler Dionisie the Ecclesiarch is one of the most important figures of the Romanian culture. His activity is placed around 1800. He was a historian, superior calligrapher, painter and miniaturist. Dionisie wrote about 30 documents registers, 22 diptychs, a Chronograph, manuscripts and translations, as well as two ritual books. He fulfilled the function of ecclesiarch of the Râmnic Diocese, meaning he was the keeper of the monastic archives. In 1804, he became an ecclesiarch at the Bucharest Metropolitan Church. For his entire activity he was appreciated by the great Romanian literary critics and historians.

Keywords: Dionisie the Ecclesiarch, Râmnic Diocese, Bucharest Metropolitan Church, books, archives.

- ¹ Biserica Urșani, Horezu, cu hramul „Intrarea în biserică a Maicii Domnului”; doctor în istorie.
- 2 Al Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 544.
- 3 Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. II, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, p. 122.
- 4 Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, Studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, p. 5.
- 5 Aurelian Sacerdoțeanu, *De unde era Dionisie Eclesiarhul?*, în *Arhivele Olteniei*, XIV, 1935, p. 517-518.
- 6 Mircea Muthu, *La marginea geometriei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 225.
- 7 Radu Constantinescu, *Dionisie din Pietrari miniaturist și caligraf*, Editura Meridiane, București, 1982, p. 5.
- 8 Virgil Teodorescu, *Dionisie Eclesiarhul miniaturist*, în *Revista arhivelor*, anul I, vol. XXXV, nr. 2, București, 1973, p. 302.
- 9 Ion Donat, *Dionisie Eclesiarhul, Constatări și observații noi*, în *Arhivele Olteniei*, 1934, p. 289.
- 10 C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, volumul III, partea a II-a, București, 1946, p. 827.
- G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 27.
- 11 C.S. Niolăescu-Ploșor, *Cronograful Țerei Rumânești scris de Dionisie Eclesiarhul*, Craiova, 1934, p. V.
- 12 Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, Studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, p. 5.
- 13 Pr. D. Bălașa, *Cronicarul Dionisie Eclesiarhu. Scurtă prezentare, date noi și un portret mural din 1801 inedit*, în „*Mitropolia Olteniei*”, XXXIV (1982), nr. 1-3, p. 94.
- 14 Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea (sec. XIV-1848)*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 617.
- 15 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 282.
- ¹⁶ Diastimă (termen grec): interval, distanță.
- 17 Giorge Pascu, *Istoria literaturii române din secolul al VIII-lea, vol. I, Cronicari moldoveni și munteni*, Editura Soccec, București, 1926, p. 167-169.
- 18 Pr. D. Bălașa, op. cit., p. 95.
- 19 Dumitru Bălașa, *Noi precizări biografice despre cronicarul Dionisie Eclesiarhul (cca 1735-1820)*, în *Arhivele Olteniei*, serie nouă, nr. 4, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p. 165.
- 20 Ion Donat, *Despre Dionisie Eclesiarhul și mănăstirea Bucovăț. Un „proimim” și pomelnicul mănăstirii*, în *Arhivele Olteniei*, XV, nr. 83-85, ianuarie-iunie 1936, p. 37.
- 21 D. Bălașa (Cozianu), *Portretul lui Dionisie Eclesiarhul (inedit)*, în „*Ramuri*”, 1905-1980, volum jubiliar, Craiova, p. 103-104.
- 22 Al. Piru, op. cit. p. 544.
- 23 Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Hyperion, Chișinău, 1991, p. 535.
- 24 Gabriel Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, vol. I, București, 1959, p. 62.
- 25 Pr. D. Bălașa, *Date noi privitoare la activitatea lui Dionisie Eclesiarhul (1740-1820)*, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, CI (1983), nr. 9-10, p. 729.
- 26 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 282.
- 27 Al. Piru, op. cit., p. 544.
- 28 Pr. D. Cristescu, *Mănăstirea Arnota, Râmnicu Vâlcei*, 1937, p. 144.
- 29 Preot Teodor Bălășel, *Un manuscris din 1777 al lui Dionisie Eclesiarhul, în Arhivele Olteniei*, anul XI, nr. 61-62, mai-august 1932, p. 215.
- 30 Constantin Bălan, op. cit., p. 440-441.
- 31 Nicolae Iorga, op. cit. vol II, p. 123; Al. Piru, op. cit., p. 545.
- 32 Pr. D. Bălașa, *Pomelnicul mănăstirii Dintr-un lemn*, scris de Dionisie, Eclesiarhul Mitropoliei București, în *revista Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), nr. 1-2, p. 128.
- 34 Idem, *Cronicarul Dionisie Eclesiarhul (II). Date noi și un portret mural din 1801*, inedit, în *Mitropolia Olteniei*, XXXIV (1982), NR. 7-9, P. 559-560.
- 35 Idem, *Documente privitoare la mănăstirea Coșuna-Bucovățul Vechi*, în *Mitropolia Olteniei*, 1973, nr. 3-4, p. 300, documentul XXXIX.
- 36 D. Popovici, *Studii literare*, vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 160.
- 37 Al. Piru, op. cit., p. 545. *Vezi și Arhivele Olteniei*, 1929, p. 1-2.
- 38 Ion Donat, *Despre Dionisie Eclesiarhul și mănăstirea Bucovăț. Un „proimion” și pomelnicul mănăstirii*, în *Arhivele Olteniei*, anul XV, ianuarie-iunie 1936, nr. 83-85, p. 31.
- 39 Ion Vârtosu, *Date noi despre Dionisie Eclesiarhul*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1937, p. 20.
- 40 Ibidem, p. 21.
- 41 Ibidem, p. 22.
- 42 Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, Studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, p. 10.
- 43 Ibidem, p. 32.
- 44 Ibidem, p. 121.
- 45 Ibidem, p. 123.
- 46 Giorge Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, p. 169.
- 47 C.S. Nicolăescu-Ploșor, *Cronograful Țerei Rumânești scris de Dionisie Eclesiarhul*, Craiova, 1934, p. XI.
- 48 Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, p. 13, nota 35.
- 49 Ibidem, p. 33.
- 50 Ibidem, p. 23.
- 51 Ibidem, p. 33.
- 52 Ibidem, p. 38.
- 53 Ilie Corfus, *Însemnări de demult, Iași*, 1975, p. 15.
- 54 Ibidem, p. 300.
- 55 Ibidem, p. 15 și p. 300.
- 56 Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, p. 38-39.
- 57 Ilie Corfus, *Însemnări*, p. 15.
- 58 Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, p. 39.
- 59 Ibidem, p. 40.
- 60 Ibidem, nota 47, p. 131.
- 61 Ibidem, p. 42.
- 62 Ibidem, nota 61, p. 133.
- 63 Ibidem, p. 43-45.
- 64 Ion Donat, *Dionisie Eclesiarhul. Constatări și observații noi*, în *Arhivele*

Olteniei, anul XIII, iulie-decembrie 1934, nr. 74-76, p. 286-301.

65 Alexandru Piru, op. cit., p. 548.

66 George Călinescu, op. cit., p. 27-28.

67 Virgil Teodorescu, Dionisie Eclesiarhul miniaturist, în Revista Arhivelor, anul L, vol. XXXV, Nr. 2, București, 1973, p. 302.

68 Pr. D. Bălașa, Cronicarul Dionisie Eclesiarhu. Scurtă prezentare și un portret mural din 1801, inedit, p. 89.

69 A.N.I.C., ms. 329, f. 94-100 etc. și mai ales ms. 692, f. 21.

70 V. Vasilescu, Ornamentația și miniaturile documentelor din Țara Românească până la Constantin Brâncoveanu, în Revista Arhivelor, serie nouă, nr. 11 (1968), vol. 2, p. 253-264.

⁷¹ M. Iorga, *Inițiale, litere ornate, chenare și înflorituri din documente muntene și moldovene din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea*, Craiova, 1928-1929, nr. 28-29 (anii 1697-1702).

72 Radu Constantinescu, op. cit., p. 30, nota 96.

73 Reproducere la D. Cristescu, Sfânta mănăstire Arnota, Râmnicu Vâlcea, 1937, p. 66-67.

74 Radu Constantinescu, op. cit., p. 39, nota 163.

75 Virgil Teodorescu, op. cit., p. 306.

76 Preot Teodor Bălășel, Un manuscris din 1800 al lui Dionisie Eclesiarhul, în Arhivele Olteniei, anul XV, nr. 86-88, iulie-decembrie 1936, p. 364-365.

77 Idem, Un manuscris din 1804 al lui Dionisie Eclesiarhul, în Arhivele Olteniei, anul IX, nr. 51-52, septembrie-decembrie 1930, p. 309-310.